

Kiskirályok tündöklése és bukása

Majtényi György – Szabó Csaba – Mikó Zsuzsanna (szerk.):
Kommunista kiskirályok.

Libri, Budapest, 2019. 407 oldal.

Az államszocialista rendszer mérlegének megvonásakor számot kell vetni a rendszer realista-konzervatív jellegével, amely „minden »alulról jövő« társadalomváltoztató mozgást leszerel”,¹ olyan negatívumairól nem is beszélve, mint a megtorlás, az ellenvélemények elfojtása, az irracionális pazarlás, de legfőképpen a hatalommal való visszaélés, amelynek legtipikusabb példáit tekinti át a *Kommunista kiskirályok* című kötet. A kiskirályok elnevezés a 12. század eleje óta a köztudat része. „Uralkodásuk” már a középkorban egyet jelentett a központi hatalom meggyengülésével, az egyes területi vezetők kontroll nélküli hatalmával. A kommunizmus időszakának hatalmasságai, a megyei „kiskirályok” működése a Rákosi- és a Kádár-korszakban olyan téma, amely a történészek és a laikusok számára is érdekes lehet, hiszen sokan kíváncsiak a hatalom mindenkori gyakorlóinak életére és „piszkos” ügyeire.

Már a rendszerváltás előtt is kerültek nyilvánosságra hatalommal rendelkezők zavaros ügyei, visszaélései. A leghírhedtebb a hatvanas években Onódy Lajosnak, az Éttermi és Büfé Vállalat vezetőjének a bukása volt, ami akkoriban kétségkívül nagy port kavart. Az ügy további érdekessége, hogy bár gazdasági visszaélés miatt ítélték börtönbüntetésre, Onódy valójában politika leszámolás áldozata volt.²

Ezt követően a rendszerváltás hajnalán a hajdani rendszer egyéb magas rangú vezetői kerültek célkeresztbe. Viselt ügyeik napvilágot láttak, olyan politikai célzatú munkákban, amelyek nem éppen a „kommunista erkölcs” szerinti életmódról tudósítottak.³ Ezek a kiadványok nemcsak nagy felháborodást és fokozott figyelmet keltettek,⁴ de hatásukra komolyabb belső vizsgálatokat is indítottak.⁵ Bokor Imrének, a Magyar Néphadsereg nyugalmazott tisztjének munkája maga volt „a lelkiismeret szava”,⁶ amely különösen a Magyar Néphadsereg

¹ Kapitány–Kapitány 1993: 39, 55.

² A témáról bővebben: Tischler 2004.

³ Bokor 1989.

⁴ Lásd például: Czinege Lajos meghallgatása. *Békes Megyei Népiújság* 1989. december 12. 1, 3. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BekesMegyeiNepujzag_1989_12/?pg=88&layout=s – utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

⁵ Jelentés a Magyar Köztársaság Országgyűlése részére dr. Bokor Imre „Kiskirályok mundérban” című könyvében leírt tények valóságtartalmának vizsgálatáról. 1990. február 19. *Országgyűlési irományok* 1985: XX. 672–689. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1985_20/?query=bokor%20imre&pg=269&layout=s – utolsó letöltés: 2021. február 13.

⁶ Bokor 1989: 6.

parancsnokainak és a szerző feljebbvalóinak féktelen italozásairól és egyéb viszásságairól festett lesújtó képet.

A rendszerváltás időszakát követően hosszú ideig nem született hasonló jellegű, a hatalmi visszaéléseket leleplező tényfeltáró munka. A pártállami ellenőrzés sajátosságait és a visszaélés jelenségét tárgyaló művek az ezredfordulótól kezdve jelentek meg újra. Megkerülhetetlen a jelen kötet egyik szerkesztőjének, Majtényi Györgynek 2009-ben megjelent monográfiája a kommunista „uralmi elit” életmódjáról, amely az elit mindennapjaiba enged bepillantást, és részletesen is bemutat néhány esetet, amikor eljárást indítottak olyan nagy hatalmú személyek ellen, akik visszaéltek beosztásukkal, és akiknek a magánéletét a korabeli hivatalosságban méltatlannak ítélték pozíciójukhoz.⁷

A hatalmi visszaélések természetét, sajátosságait ábrázolja Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) korábbi főigazgatója, jelenleg főigazgató-helyettese, Szabó Csaba, az MNL jelenlegi főigazgatója és Majtényi György, az MNL fősztályvezetője szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, amely bemutatja a korszak hatalmi viszonyait, társadalmát, és általánosabb kérdéseket is megfogalmaz a hatalom természetéről. A kutatások ez ideig ismeretlen eseteket tárnak fel a diktatúra mindennapjaiból, továbbá kísérletet tesznek annak szemléltetésére, hogy a hatalom miként formálta át birtokosát, hogyan torzította el annak személyiségét. A kötet az MNL megyei levéltárosainak, illetve könyvtárosainak közös munkája. A közölt források zöme levéltári anyag, korabeli visszaemlékezés, a „kiskirályok” tevékenységével kapcsolatos sajtóanyag.

A tanulmánykötet az 1944/1945 és az 1989/1990-es rendszerváltás közötti időszak hatalommal való visszaéléssel kapcsolatos ügyeit taglalja. Habár a hivatalos ideológia a társadalmi egyenlőséget hirdette, mégis léteztek területi „kiskirályok”, akik a hatalomgyakorlás „vadhajtásainak” tekinthetők. Ez a jelenség a demokratikus politikai kontroll hiánya miatt a korszak óhatatlan velejárója volt. A fékek és ellensúlyok teljes hiányának volt köszönhető az is, hogy a vezető garnitúra tagjai nemegyszer „törvényen felül állónak” érezték magukat.⁸ A bevezetőben világosan kiderül a tanulmánykötet egyik legfőbb célkitűzése, nevezetesen annak bebizonyítása, hogy a hatalommal való visszaélésekkel kapcsolatos szankciók egyik legfontosabb célja az volt, hogy „a többiek hatalma fennmaradjon” (16). A bevezető emellett a rendszer belső ellenőrző rendszerét is ismerteti. E téren lényeges volt a KEB (Központi Ellenőrző Bizottság) szerepe és munkája, hiszen ez a szervezet jelentette a pártfegyelmelés legfőbb testületét. Elvileg a párttagok erkölcsi tisztasága és politikai magatartása felett őrködött, de a pártellenes és korrupciós tevékenységekkel szemben is fellépett. A KEB maga is indíthatott pártfegyelmi eljárást, azonban ezt a jogot az a pártszervezet is gyakorolhatta, ahova a vizsgálat alanya tartozott.⁹ A helyi és a megyei pártbizottságok leggyakrabban a középkezderek ellen jártak el, azonban az országosan ismert vezetők és

⁷ Majtényi 2009.

⁸ Herczegh 2001.

⁹ A témáról bővebben: Koltai 2018: 74–75, 86.

a megyei első emberek ügyeiben egyértelműen a KEB volt az illetékes. A KEB mellett a KNEB (Központi Népi Ellenőrző Bizottság) is fontos része volt az ellenőrzési mechanizmusnak. A KNEB, bár elsősorban nem korrupciós ügyekkel foglalkozott, a kötetben szereplő esetek közül Illés Dezső, vagyis a „vörös báró”, valamint a hírhedt honvédelmi miniszter, Czinege Lajos esetében is széles körű vizsgálatokat folytatott.

A kötet tizenhét miniszter, megyei és városi párttitkár, tanácselnök, téceszelnök és nagyvállalati vezető sorsán keresztül mutatja be a hatalommal való visszaélés kirívó példáit, rávilágítva a belső ellenőrzési rendszer hiányosságaira, eredményeire és a rendszer tényleges működésének rejtett mechanizmusaira is. A tanulmányok emellett a politikai körülményekre is nagy hangsúlyt fektetnek, egy-egy kommunista „kiskirály” életútjának bemutatásánál. A szerkesztők kronologikus és tematikus elveket követve (az állami, megyei, vállalati vezetőkön át a nyolcvanas évek szokványos elkövetői típusáig) rendezték sajtó alá a kötet írásait.

Az első nyolc tanulmányban bemutatott, kvázi korlátlan hatalmú pártvezetők között a „legnagyobb hálnak” kétségtelenül a korszak hosszan regnáló honvédelmi minisztere, Czinege Lajos számított.¹⁰ A honvédelmi miniszter urizáló életmódja mellett, amit Cseh Géza és Majtényi György mutat be, a kötetben szereplők és környezetük a hatalommal való visszaélés legváltozatosabb fajtáit követték el. Előfordultak kocsmai mulatozások, házasságtörések (Wencz Balázs tanulmánya a tatabányai párttitkáról 1955–1965 között), a helyi lakók terrorizálása (amire jó példa Szokolay Domokos munkája a Magyar Államrendőrség egyik helyi vezetőjéről, aki hatalmával visszaélve félelemben tartotta a csornai lakosokat), gondatlanságból elkövetett emberölés (Cseh Zita munkája a Heves Megyei Munkásőrség parancsnoka, Zábráczi Ferenc alezredes és egy 1964-es végzetes vadászat történetéről). A kötetben természetesen kiemelt figyelem jut a gazdasági jellegű visszaéléseknek is (Husvéth András és Kovács Gergely az 1980-as évek egyik legnagyobb port kavaró, „libázás” néven elhíresült, hajdú-bihari gazdasági-közéleti botrányát elemzi).

A visszaélések elkövetőinek gyakran a kártyázás, az alkohol, illetve a nők voltak a gyengéi, illetve esetenként az agresszió, ami később a vesztüket okozta. Míg Cseh Géza tanulmányának főszereplői megrögzött kártyások voltak, ahol a tét hol egy félhavi fizetés, hol egy téesz volt, addig Káli Csaba és Kiss József tanulmányában a zalaegerszegi párttitkár, illetve a sátoraljaújhelyi járási tanács elnöke esetében is hatalommal való visszaélés és erőszak alkalmazása történt. Utóbbi tisztségviselő ellen azonban az alkalmazott erőszak miatt a termelőszövetkezetbe

¹⁰ Czinege Lajos és a hatalommal való visszaélés fogalma már a rendszerváltás hajnalán egybefonódott. Bokor Imre munkássága nyomán született meg egy évvel később Kecskés Jánosnak, a rendszerváltást követő politikai élet egyik szereplőjének, valamint Kozma Tóth Istvánnak a munkája (Kozma Tóth 1990). A könyvek, amellett, hogy arra a kérdésre keresik a választ, hogy ki is volt Czinege Lajos, rávilágítanak a Czinege minisztersége alatti fő anomáliákra, valamint a hadsereg és az állampárt kapcsolatára (Kecskés 1990: 5).

kényszerítés áldozatai feljelentést is tettek. Müller Gabriella munkájában pedig az alkoholizmus játssza a központi szerepet, ami erőszakos viselkedéssel párosulva egy nyilvános rendezvényen, a várpalotai városi párttitkár karrierjének végét jelentette.

A kötetben négy tanulmány mutatja be a gazdasági vezetők, téeszelnökök viselt dolgait.¹¹ Aradi Gábor, Czetz Balázs, Gottfried Barna és Gyenesi József munkái arra világítanak rá, hogy a téeszek vezetőitől sem állt távol a hivatali hatalommal való visszaélés. Ezek a tanulmányok egyrészt a belső ellenőrzési rendszer hatékonyságának hiányosságaira világítanak rá, másrészt megmutatják azt is, hogy a téeszelnökök hatalmuk megőrzése érdekében adott esetben a választási csalástól sem rettentek vissza.

További írások foglalkoznak a nagyvállalati vezetők viselt dolgaival. Kiss Norbert Péter tanulmánya a hírhedt „vörös báró”, Illés Dezső, a Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Társaság vezérigazgatója magáncélból elkövetett számtalan visszaélését mutatja be. Szilágyi Gábor tanulmányában Győry Sándornak, a Mátraaljai Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának ügye kapcsán azonban nem a hatalmi visszaélés ténye és a környezetében kiépített személyi kultusza, hanem annak napvilágra kerülése lényeges, hiszen tettei miatt a pártból való kizárása az országos sajtóban is nyilvánosságot kapott.

A kötetet záró két tanulmányban bemutatott ügyek sajátossága, hogy rávilágítanak a hatalom és a bűnözés összefonódására. Az 1980-as évekre megjelent a szervezett bűnözés jelensége, ami részben a hiánygazdaság következménye volt, az elkövetők pedig a súlyosabb bűncselekményektől sem riadtak vissza. A helyzetet csak súlyosbította, hogy sok esetben maguk a „rend őrei” voltak az elkövetők, ahogyan arról Bezsényi Tamás ír tanulmányában. Halász Csilla írása pedig érdekes elemzést ad a magyar jogalkotás számára a nyolcvanas években még ismeretlen fogalom, a szexuális zaklatás büntetéről.

A kötetben elemzett ügyek egyik legfontosabb tanulsága, hogy a korrupcióval, a gazdasági jellegű visszaélésekkel a Kádár-rendszer a saját gazdasági és politikai berendezkedésének természete miatt nem tudott igazán mit kezdeni, ahogyan a hatalommal való visszaélés egyéb fajtáival szemben sem tudott hatékonyan fellépni. Pedig elvileg egységes és szigorú volt a belső ellenőrzési mechanizmus, aminek célja és feladata éppen az ilyen esetek felderítése, valamint az elkövetők elleni retorziók foganatosítása volt. További tanulság, hogy a „kiskirályok” részben a káderkörforgó áldozatainak is tekinthetők.¹²

A tanulmánykötet pozitívuma, hogy a kötetben szereplő elemzések, részletes forrásfeltárással támaszkodva, segítenek megérteni az államszocialista rendszer politikai és társadalmi mechanizmusainak működését, úgy, hogy lényegében a szocialista korszak hatalmi rendszerének valamennyi szegmensét lefedik. Emellett

¹¹ Bizonyos téeszelnökök gazdasági visszaéléseiről már korábban is született kutatás, lásd például Varga Zsuzsanna *Bűnözők vagy bűnbakok* című munkáját (Varga 2013).

¹² A tanulmányok nem térnek ki részletesen az áthelyezések jogi mechanizmusára, de a korabeli joggyakorlatról kiváló tájékoztatást ad Horváth Attila tanulmánya: Horváth 2010: 365.

a „kiskirályok” tetteinek egyszerű bemutatásán túllépve, egyúttal kísérletet tesznek viselkedésük okainak magyarázatára is. A *Kommunista kiskirályok* című kötet mindazonáltal nem csupán ékes példája a Magyarországon dolgozó levéltárosok összefogásának, hanem megmutatja, hogy a szocialista korszak politikai elittörténetének még sok olyan szegmense létezik, amely kiindulópontja lehet további kutatásoknak.

Murányi-Györi Gréta

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bokor Imre 1989: *Kiskirályok mundérban*. Budapest.
- Herczegh Géza 2001: Kádár és kora 2. rész. *Magyar Szemle* (Új folyam 10.) 9–10. http://www.magyszemle.hu/cikk/20010901_kadar_es_kora_2_resz – utolsó letöltés: 2021. február 13.
- Horváth Attila 2010: A szovjet típusú diktatúra államigazgatási joga. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica* (73.) 359–374. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7450/1/juridpol_073_359-374.pdf – utolsó letöltés: 2021. február 13.
- Horváth Sándor 2015: Az erőszak államosítása és a kollektivizálás – kutatási problémák és keretek. In: Horváth Sándor – Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 9–28.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1993: Néhány tézis a „kádárizmusról” avagy: a „kádárizmus” és a jövő. *Eszmélet* (5.) 18–19. 28–56.
- Kecskés János 1990: „Vezérelőzötök”, vagyis mit tesznek a kiskirályok pánikban. Budapest.
- Koltai Gábor 2018: *Akik a „Párt” ellen vétkeztek. Pártfegyelmi eljárások Budapesten az MDP időszakában*. Budapest.
- Kozma Tóth István 1990: *Czinege Lajos mundérban*. Budapest.
- Majtényi György 2009: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest.
- Tischler János 2004: Az Onódy-ügy, 1964. In: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok*. Budapest.
- Varga Zsuzsanna 2013: Bűnözők vagy bűnbakok. In: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest – Pécs, 507–523.